

THE HIDDEN CHILDREN SURVIVED
BY THE HOLOCAUST. INJURY AND MOURNING.
RETROSPECTIVE RESEARCH

Lazar Atmadzhov

Abstract: “Hidden Jewish children”, Holocaust survivors. Traumatism and mourning. Retrospective studies. This contribution concerning traumatism and the mourning of Jewish children, holocaust survivors hidden in France during WWII, is a retrospective study on the psychological consequences in a situation of genocide in childhood. In this article two different types of research, carried out in France, will be underlined. The first concerns a group of former hidden children who created an association, more than half-century after the end of the war, to establish a self-therapeutic group. The second research studies former hidden children who have remained isolated and generally have had difficulties in metabolizing their traumatic experiences.

Keywords: holocaust; child; mental trauma; grief; survivor; retrospective survey.

Увод

Категорията „деца, оцелели от Холокоста“ отдавна е пре-небрегвана от обществото, историците, семействата, специалистите по психично здраве и от самите деца. Децата, преживели Холокоста, се определят като еврейски деца на възраст под 16 години, оцелели в окупираната от нацистите Европа между 1933 и 1945 г. (Dasberg 2000: 38; Sternberg, Rosenbloom 2000: 5–17). Те могат да бъдат разделени на различни групи: деца, емигрирали преди затварянето на границите (с нежеланието и отказа на много страни да бъдат до-

* Лазар Атмаджов – докторант по „Педагогическа и възрастова психология“, катедра „Психология“, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски, e-mail: lazar.atmadzhov@gmail.com

макини на това население в опасност от смърт); деца, евакуирани от Австрия и Германия след „Кристалната нощ“ през 1938 г. (Киндертранспорт) (Benz 2004: 33); деца, скрити в окупирана Европа; деца, оцелели от изстребления или концентрационни лагери; оцелели деца от гето.

Оцеляването на децата в лагерите се смята за изключително, защото при пристигането им те най-често са изпращани директно в газовите камери. Малко деца „надскачат“ смъртта, следваща ги чрез глад и болести в гетата, чиито пленници все още са живи. Но им предстои да бъдат систематично депортирани в лагерите за унищожаване. Един милион и половина еврейски деца са убити по време на Холокоста. Оцелелите разчитат на отчаяните усилия на своите родители и съпротивителни организации да ги спасят от геноцида и да ги скрият. Понякога със семействата си, но най-често разделени от родителите си, децата попадат в приемни домове, християнски институции, домове за сираци, домове за деца или са бегълци, скитани из горите на Източна Европа. Отнема им една нощ да променят самоличността си, изграждат лъжа за семейната история, религия, език и родство. Скрытите деца са в постоянна опасност от осъждане, арест и депортация. Според Дуорк (Dwork 1991) най-малко 200 000 еврейски деца са били скрити в Европа по едно или друго време в периода на Втората световна война. Тези деца, оцелели от Холокоста, остаряват и са последното поколение, свидетели и жертви на геноцида. Те също се превръщат в обект на проучвания за дългосрочните последици от масивната детска травма по времето на Втората световна война.

В категорията „деца, преживели Холокоста“, групата на скрытите деца, разбира се, е най-многобройната. За разлика от възрастните, оцелели от Холокоста, децата не се събират, а остават скрити и невидими в продължение на десетилетия и много от тях все още са скрити (Feldman 2009). Първата международна среща на „скрытите деца“, оцелели в Холокоста, е проведена в Ню Йорк през 1991 г., като първо удостоверяване на тяхното съществуване и техния специфичен път. От това време в много страни се създават асоциации на скрытите деца.

Ако травмата на скритите деца е многократна и се повтаря, ние отдаваме значение главно на загубата им, най-често брутална, различна от познатата им среда, отделянето от родителски и братски фигури, загуба на принадлежност към семейната група, социални и културни среди, често ранни изживявания на ужас, тревожност, усещане за странност и обезличаване. Психологически изследвания на деца, преживели Холокоста, не са провеждани до много късно. Започват от 80-те години на миналия век. Появяват се международни изследвания на психопатологията на „скритите деца“ във Франция, за което свидетелства литературата по темата (Feldman 2009). Тези изследвания обаче са закъснели, предвид скорошното признание за съществуването на детските психични травми. Първите качествени изследвания, инициирани в тази област, се дължат на американски и израелски автори, като Krell (Krell 1985: 24), Gampel или Kestenberg (Kestenberg 1993: 13). Количествените изследвания се провеждат от Dasberg (Dasberg 2001: 38), Amir и Lev-Wiesel (Amir, Lev-Wiesel 2003: 16). Освен пионерската творби на Keilson (Keilson 1992), европейските произведения закъсняват, но във Франция са основополагащи творбите на Vegh (Vegh 1979), Fresco (Fresco 1981: 24) и по-късно Wilgowicz (Wilgowicz 1991; Wardi 2002), Ландау (Landau 2006:13), Мушеник (Mouchenik 2006) и др. Неотдавнашната книга на Фелдман (Feldman 2009) е най-важното клинично изследване във Франция за психопатологията на скритите деца. Работата върху оцелелите деца от Shoah подчертава психологическата уязвимост, която е продължила със значителни психологически и соматични разстройства. Веднага след войната „скритите деца“, осиротели от Холокоста, прибегват до психологическа помощ, практически несъществуваща по това време. Въпреки изключителната устойчивост, която често им се приписва според социалната им адаптация, децата, преживели Холокоста, често се сблъскват с психологически разстройства или трудности, пряко произтичащи от травматичните им преживявания: психиатрични разстройства, психосоматична симптоматика, релационни затруднения, депресия, тревожност; изпитано изоставяне и гняв към родителите. Възможна е проявата на конфликт на идентичността и лоялността към християнските семейства, които са ги спасили и понякога покръствали; реактивиране

на тревожност при раздяла, когато пълнолетното дете стане независимо; интензивни изследвания на тази епоха, които могат да се ограничат до мания, тъй като търсенето на информация става наложително.

Дейностите на „Асоциацията за памет на конвой Y“

Нашето намерение се основава на участието ни в дейностите на Асоциацията за памет на конвой Y (Enriquez 1988: 42).

Запазено е анонимно името на асоциацията. Следят се различните дейности в продължение на пет години и се провеждат многократни интервюта с около петнадесет участници. Тази група от бивши „скрити деца“ във Франция по време на окупацията не се среща въз основа на този общ опит, а от името на техните родители, депортирани заедно от същия конвой през юли 1942 г. Той носи името на тази общност на съдбата, че те се оказват със силното чувство, че близостта на депортираните им родители в рамките на един и същ конвой, често след дълъг период на стаж в лагерите на Лоарет, ги свързва като биологично братство. Конвой Y се състои от повече от 900 души, включително малцинство жени (Feldman 2009).

Депортираните възрастни са най-често чужденци по произход заедно първите деца, депортирани от Франция. Този конвой напуска станция „провинция SNCF“ (Société nationale des chemins de fer Français), с няколко десетки оцелели при Освобождението. Тази конфигурация за депортиране по конвоен номер се подготвя след значителната работа на Серж Кларсфелд, адвокат, чийто баща бива арестуван и депортиран, когато Серж е бил на пет години. Той се задължава да намери чрез френския и германския архив имената на всички еврейски депортирани от Франция, с датата на депортирането им. Номерът на конвоя, който напуска Франция, и датата, мястото на убийството им, ако са известни. Книгата „Мемориалът на депортирането на евреите във Франция“ (1978) не е безразлична към темата ни. „За много наши събеседници тази мемориална и погребална книга е истински шок със списъци, имена, дати и номер на конвоя. Железопътните конвои са в номерацията на последователността си, мерната единица за депортирането на евреи от Франция и фигурирането на тяхната колективна съдба, като за всеки конвой

има кратка история. Често първата колективна епитафия, достъпна за семейството“. Тази публикация и тази материализация в публичното пространство е първата стъпка, която прави възможно траурното дело“ (Fresco 1981: 24).

„Моят контакт с групата ми позволи да участвам в дейностите на Асоциацията от една от първите учредителни срещи и да следя всички нейни дейности в продължение на няколко години, не като терапевт, а повече като член и участващ наблюдател, чието присъствие и изследователски проект бяха приети от групата. Формирането на група от връстници без очевидна терапевтична цел би могло да послужи като матрица за развитието на травматичното преживяване. Още от първото учредително заседание на Асоциацията ми се стори, че чрез тези съвременни подходи, които реконструират и почитат паметта на изчезналите си родители, участниците се опитват да рестартират, след повече от половин век, възможността за изработване на травми, траур и раздяла. Това никога не е било правено. Бях особено поразен от динамиката, която накара групата да се събере“ (Enriquez 1988: 189). Да се обединят усилия за колективно и индивидуално начинание за присвояване на минало и настояще, близко до това, което психоаналитикът Мишелен Енрикес нарича в психоанализата „споделен и съобщен спомен“.

Много бързо първите хора, които се срещат, създават „Асоциацията за памет на конвой Y“. Имат няколко проекта: да се намерят възможно най-много деца на депортираните от същия този конвой или свързани с него лица, разпръснати по целия свят. Да се развие търсенето на историческа информация за конвоя, като някои хора стават истински специалисти; събират се максимум лични и публични архиви относно депортираните от конвой Y. Правят се опити да се разбере по-точно какво е ежедневието съществуване на бащи, майки и роднини от ареста в лагерите до убийството им (Golse 2008).

Тази книга събира частни и публични архивни документи, снимки, писма. Децата на депортираните от конвой Y написват символичен текст на родителите си, които са били убити и нямат възможността да се спасят. Към това се добавя важна мемориална дейност в публичното пространство: пътуващи изложби, направени от архивите и документите на членовете на Асоциацията, изложени

главно в парижките кметства и в градовете на Лоарет. Важна свидетелска дейност в училищата, от която членовете преди това са се отказвали, а сега инвестират при членството си в Асоциацията на конвой У.

Създаването на тази асоциация за паметта на конвоя У може да се схване като фантазия на обща семейна матрица, която би могла да се преведе по следния начин: „нашите родители, които са напуснали заедно, които са споделили същия този конвой, ни правят братя и сестри. Тяхната общност на съдби ни „сглобява“ и ни обединява, позволява ни да се ангажираме, да се сблъскаме заедно с траурното дело“ (Keilson 1992). „Процесът на траур в геноцид, без информация, с неговите сублимирани форми на архивни изследвания, желание за информация, спазване и създаване на възпоменание и нови ритуали“. Това чувство ясно се изразява от Марк: „Мислех, каза той, хората от този конвой, това на практика е част от моето семейство, защото са умрели заедно, това е по-силно от всичко друго. За мен това са прекалено много конвои (цялата депортация на евреи от Франция), доволен съм от този конвой, защото живееха заедно, умряха заедно. Мисля, че когато можете да кажете, че хората са умрели заедно, това е по-силно от всичко и всички, които са там, вие сте много близки до мен“.

Процес на историзация

Историзацията се превърна в належаща необходимост, както подчерта, не само Франсоа Масперо, чийто баща е политически депортиран, починал в Бухенвалд – „странно, колкото по-назад се върнах във времето, толкова повече се тревожа да разбера, какъв е бил животът на баща ми в лагера“ (Maspero 2002: 29) – но също така и скритите деца, децата на депортираните: „Аз знам това от много време и въпреки всичко имах уроци по история. Вярвах много дълго, че войната е спряла през 1942 г., както и депортациите. Сега нещата се изясняват и се настройва времева линия, каквато не съм имал преди. Все повече се убеждавам и настоявам хората да дават своите показания“ (Sylvie).

Изработването на книга от Асоциацията

Искането, отправено от Асоциацията до децата на депортираните от конвой У, да се напише мемориална книга, провокира необходимостта от конструиране на разказ и неговото повествователно форматиране. Марк описва това писане като болезнено и трудно, но и като „терапия“. След това групата на връстниците да се превърне в потенциално пространство на форма за „изцеление“. Съставянето на книгата за конвоя е възможност за комуникация и предаване“ (Kestenberg 1993: 13). „Днес и от края на 80-те години сме свидетели на...: Вярно е, че не съм много отворен, не показвам прекалено много чувствата си и не мисля, че съм показал на децата си, че наистина ги харесвам. Не знам дали жена ми направи връзката с това, което изживях като млад човек. Децата ми не са твърде наясно с моето пътуване. Не говорех. Написаното от мен беше лична терапия. Ще го покажа в семейството си, на приятелите си. Имам две пораснали деца. Не ми задаваха въпроси за моя детски опит“.

Проектот книгата за родителите, депортирани от конвоя, изглежда, че е написаната като нещо, което всеки трябва да реализира като принос, има функцията на преходен обект, аз / не-аз, което също позволява екстернализация, т.е. източник е на комуникация с близки. Този посредник е като нова конструкция на себе си, интегрирайки историята на детството с рани, за които никога не е говорено. Тази модификация е почти равна на възстановяване. Това символично погребение на хартия е аналог на необходимостта от погребалните обреди, открили човечеството. За Мартин: „Обобщаването на живота на баща ми в няколко реда, защото не знам нищо друго за него, е много болезнено, но след като го направих, си казах, той ще съществува за потомците. Имаме много малко наследство, замъглена снимка, почти нищо. При това изследване открих следи. Баща ми е направил всичко възможно, той се е присъединил към френската армия при обявяване на войната“.

Дейности в паметта

Интервенциите на публичните показания, поискани от социалния орган, институции, училища, общини, сдружения и др., в кои-

то участват членовете на Асоциацията, правят възможно свързването на фрагменти от паметта, намирането на хронология и форми на съгласуваност на минало. Множеството от мемориални дейности, проучвания, срещи, церемонии, изложби, свидетелства, публикации са едновременно опити за индивидуализиране на жертвите на Шоа, но също така и обреди на траур и символични погребения. Ангажираността към Холокоста и мемориалните дейности е позволило забавеното развитие на загубата и страданието в детството. Най-често, когато независимостта в собствените им деца реактивира страданието от раздялата със собствения родител. Възпоменания и ритуали (Klarsfeld 1978); Алтунян (2005: 15). Марк взема участие за първи път със съпругата си на възпоменанието (Klüger 1997). „С появата на оцелели се случват сбирки и ритуали за четене на имена“ (Krell 1985: 24).

За Адриен е особено важен надписът с имената на нейните родители върху стената с имена на мемориала Шоа в Париж: „Това ме натъжи, защото си казах: няма нищо, това са имена на стена и съм в ступор, но това донякъде дава окончателност в моята мисия. Не знам защо си казвам мисия, може би защото винаги аз съм се грижила за всичко. Така си казвам, имената им са отбелязани там в града, в който живея, синът ми е там. Мемориалът беше благословия за мен“.

„Никога не скърбя, тъй като, когато се ожених, първите години, в съня си, започвах да плача, търсех баща си и той не беше там, или се ядосвах на него, в ужасни кошмари започвах да крещя. Жена ми ме успокояваше. Отидох в Аушвиц и тогава го оплаках. Когато се върнах, няха повече кошмари, свърши се. Ходът на мисълта ми се проясни за една нощ. Когато намерих мястото, знаех за условията, в които е пребивавал преди повече от 50 години. Оплаках го. Той беше завършен. И оттогава през целия си живот се интересувах от юдаизма“ (Ernest).

За да бъде завършен този бърз преглед, групата на „връстници“ в близост до Асоциацията за памет на конвой У благоприятства психическата работа, фигурирането, изработването, ритуалите на траур и възможното предаване не само на многократна травма. На-

лице е опит, достатъчно преработен, за да стане комуникативен. „Няма лечение за Холокоста“, но груповите схеми, създадени от „скритите деца“, вероятно са в полза на индивидуалното и груповото развитие на масово травмиращото минало.

Изолирани маршрути на скрити еврейски деца във Франция

Второто изследване на еврейските деца, скрити във Франция (Feldman 2009), се състои на среща с 35 души, родени във Франция между 1929 и 1941 г. от родители имигранти, главно от Централна Европа. Чрез полуструктурирани интервюта е предложено на всеки да разкаже събитията, които са минали през живота му, и се правят опити да се върнат назад, доколкото е възможно във времето. Общото намерение на тази работа е да постави под въпрос въздействието на детските спомени и тяхното влияние върху индивидуалното изграждане на възрастния. За всяка история са идентифицирани общи елементи: линии на уязвимост, последици от травмата и фактори на компетентност. Сред тези линии на уязвимост загубите са един от най-травматичните фактори при „скритите деца“.

Множеството загуби

Това е дело на траур от множество загуби, които тези деца се стремят да преодолеят повече от 60 години: загуба на познатия свят чрез загубата на родителите в раздяла, често брутална, понякога необратима, но също така загубата на семейството, на културната група и на техния предишен живот, тоест на предшествашите гоненията. Преминаването към криене е оказало влияние върху развитието на „скритите деца“. Този пасаж беше особено белязан от срещата с „празнотата“ (Winnicott 2000: 205–16). „Независимо от възрастта детето се чувстваше изоставено, изоставено от родителите си, от домашната си група и от познатата си среда. Този пасаж е белязан и от ограничението за издигане на вътрешна стена: ограничение, наложено отвън и отвътре. Целта на това устройство беше оцеляването, тази стена да запечата живота преди текущия живот (тайната). Позоваването на света преди представляваше заплаха и

би могло да доведе детето до загуба на себе си, а по този начин и до смърт“. Един от хората, с които се среща, разказа за усещането, което е имал, пристигайки сам в Сарт на 6-годишна възраст, без да знае нищо за бъдещето на родителите си и без никой да му е казал нещо: „Изчезнах, бях изчезнал“. Като не може да остане в празнотата, поради болка от умирането, детето е присвоило елементите на новата си среда и „съставките“ ѝ.

При Освобождението е издигната друга стена. Никакви думи не могат да бъдат казани или чути от външния свят. Никой не взема предвид преживяванията на тези деца. Житейските им събития понякога са непоносими дори за оцелелите възрастни. Тези еврейски деца в края на войната израстват. Те са „скрити деца“, които губят част от себе си, като фрагментация, за да оцелеят. Става въпрос за вътрешна смърт. От 1942 г. „скритите деца“ по този начин се стремят сами, в изолация, да оплакват своето детство, което не е било пренесено, траур по откраднатото детство, траур на част от себе си, завинаги изгубени.

Клинични илюстрации, травматични пътища

Доминик се ражда през 1939 г. През 1942 г. заплахата е такава, че родителите му решават той да бъде преместен в семейство в Chambon-sur-Lignon. Раздялата е брутална, невербализирана. Между три- и петгодишна възраст Доминик няма новини за родителите си. През 1944 г. родителите му се връщат и го вземат. Той не ги познава, Доминик говори на диалект и не подкрепя тази нова раздяла. Събирането не е нито подготвено, нито назовано. След войната родителите му отказват Доминик да се върне, за да види семейството, което се грижи за него между 1942 и 1944 г. Необходимо е той да изчака да стане самостоятелен и да знае, че ще може да отиде да ги види. Едно нещо като че ли има значение за родителите на Доминик, това е техният материален успех. Завръщането при родителите му е белязано от това тежко мълчание. Неговият опит в Chambon-sur-Lignon е живот „като куфар, оставен на депозит“. Доминик е чакал транзитно, без да знае кога или къде му предстои да бъде отведен, зависим от собствениците си или от милостта на новите си такива. След войната емоционалните нужди на Доминик не

са взети под внимание. Родителите му, подобно на други, които живеят под заплахата от смърт, не искат да говорят за това време, твърде болезнено, особено след като дядото на майка му е депортиран. За неговото изчезване е „настанено“ мълчание. Следите от тази раздяла остават незаличими, вписани в психиката му. Доминик е ядосан на родителите си, че го изоставят. Той описва „болезнени“ отношения между него и майка му, която не успява да му даде нужната обич. Съжалява, че родителите му се връщат в Chambon-sur-Lignon: „Не бих се радвал да чуя повече за тях“. На 36-годишна възраст Доминик започва да проявява маниакално-депресивен синдром, който го кара редовно да ходи на психиатър.

Реджейн е роден през 1936 г. в полско еврейско семейство, пристигнало от Варшава в Париж през 1930 г. Реджейн е единствено дете. Бил е на пет, когато е отведен в Сарт, за да бъде скрит там. Родителите му са арестувани и депортирани. Реджейн е „посрещнат“ в няколко семейства. Спомня си, че са променили името и фамилията му. При Освобождението една от лелите му се опитва да ги възстанови. Двойката, с която Реджейн е живял, в района на Париж, не иска да го пусне. Те нямат деца. След процес и решение на съда те получават попечителство над Реджейн и лелята е назначена за настойник. Реджейн е възпитаван в католицизъм. През 1955 г., на 19 години, той претърпява декомпенсация, като е хоспитализиран в психиатрия. Реджейн не помни родителите си и хората, които го посрещат. И като възрастен, Реджейн изтрива следите от съществуването си. Напуска Париж, за да отиде да живее в провинцията. Реджейн страда от това, че има еврейски звучащо име, което в крайна сметка премахва, като го заменя през 1990 г. е френско. Тъй като е пенсиониран, той се опитва да възобнови пътуването си „като дете“. Отива в Архива, където му е отказано да разбере кой е и да остави координатите си: „Винаги изпитвах ужас да дам името си, адреса си, всичко това, но няма какво да правя“. Той продължава да се крие. „Дори сега се крия за много неща“. Животът на Реджейн изглежда все още е под влиянието на тайната.

Индивидуални опити за справяне с травмата

Доминик и Реджейн се опитват да намерят решения за справяне с тези болезнени загуби. Като юноша Доминик се присъединява към група млади евреи – израелските скаути. На 13 години Доминик прави своя „бар мицва“ (Landau 2006: 13). На иврит името му означава „команден син“. Бар мицва е основен обред на инициация, който бележи принадлежност към религиозното мнозинство. Като възрастен той се е оженил за еврейка от Ашкенази и оттогава продължава да бъде част от еврейската група, редовно ходил в синагогата, изучавал текстовете. Надписът му в юдаизма е такъв, че най-големият му син се установил в Израел, заемайки важна функция в общността. Изглежда юдаизмът е за Доминик основата на неговото съществуване. Освен това Доминик започнал анализ от няколко години. Успоредно с това е масон повече от 30 години, но инвестицията му в масонството се сблъсква с прекъсване, хоспитализацията му не позволявала да бъде достатъчно старателен.

Изчезвания

При Освобождението децата разбират повече за изчезването на техните родители, на семействата си. За тези загуби не се говори и следи от изчезналите няма. Въпрос на изчезване е било само до 1978 г., когато е публикувана книгата на Klarsfeld (Klarsfeld 1978). Въпреки това годината на публикуването на Мемориала на депортирането на евреите във Франция за тези „скрити деца“, те вече са били възрастни. Както Бетелхайм споменава в предговора на книгата на Vegh (Vegh 1979): „тези деца не могат да разчитат на материални и физически доказателства за смъртта на родителите си: „нито труп да бъде погребан, нито гроб за посещение“. Ритуалите не можеха да се проведат и Бетелхайм настоявал за важността на еврейските погребални обреди, а именно, четенето на Кадиш (молитва на мъртвите) или полагаането на надгробния камък на годишнината от смъртта (сред евреите Ашкенази). „Дори сред евреите без голямо благочестие, да се каже, че Кадиш за починал родител е задължение от всякакво значение, дотолкова, че в ортодоксалните среди най-големият син е бил „Кадиш“, този, който един ден би казал ежедневните траурни молитви след смъртта на родителите си“

(Vegh 1979: 203). Две други точки са позволили да се разбере неспособността на тези деца да могат да скърбят. Тези точки са свързани с това, че е бил еврейско дете по време на Втората световна война. Първо, детето е било толкова застрашено, колкото възрастният. По този начин цялата разработена енергия се ориентирала към нейното оцеляване, с потискане на загубата: „След раздялата с родителите, децата, ако искаха да оцелеят, не можеха да си позволят да влязат в траур, така че изпадат в депресия. Имаха нужда от цялата си жизнена енергия, за да намерят изход“ (Vegh 1979: 204). Вторият аспект е основан на фундаменталното разграничение между специфичност, например геноцидът и неговият контекст, и загубата на родители при природно бедствие. По време на природно бедствие социалната среда реагира, съжалява онези деца, чиито родители са били убити, опитва се да намери телата, да ги погребее. Човешката подкрепа съществува. В случая с Холокоста децата са могли да се доверят само на себе си. Режимът на Виши, да говорим за Франция, сътрудничи: „Обществото, силите, които властваха над живота, държавата, която има задължението да защитава живота на децата, бяха решени да унищожават еврейските деца“. „По същия начин държавата беше тази, която първо открадна родителите им и след това ги уби“ (Vegh 1979: 207). Мемориалът за депортирането на евреите във Франция в това отношение е основен документ за сираците от Шоа. Регистрирано е гражданското състояние на всеки от приблизително 76 000 евреи, депортирани от Франция. Той държи в забвение мъже, жени, деца, чието престъпление е било, че са евреи. Да се извикат имената на мъртвите, е съществено измерение на юдаизма, тази стъпка е основна за всички онези, които не са имали погребение. Именно в тази перспектива Яд Вашем е създаден през 1953 г. от държавата Израел: „тази институция е конкретен паметник, който отдава почит на всички загинали в нацистките лагери“.

Заклучение

Скритите еврейски деца, много от които остават сираци на Холокоста след Освобождението, са изложени на комбинация от травми. По отношение на двете проучвания можем да кажем, че един от елементите, които функционират като терапевтичен лост в полза на тяхното възстановяване, е подкрепата на групата. Среща-

та със същото страдание е успокояваща и необходима. Освен това групата позволява на всеки да съществува в реалността. Личната и колективната динамика, подкрепена от група, формирана около конвой У, през който родителите им са депортирани в Аушвиц, показва как редица хора намират ресурсите да продължат. Присъединяването към група остава общ подход за повечето от тези „скрити деца“, независимо дали са били деца на депортирани или деца на оцелели. Еврейските деца, скрити по време на войната, са в „латентност на идентичността“ 47 години, до 1991 г., когато е първото събиране на „скрити деца“, което официално ги освобождава от мълчание. Това колективно признание им помага, но в различна степен: там, където някои успяват да пробият първата стена, други дори разрушават втората, особено когато разпознаването отеква в самотерапевтична групово работна. Групата е основна за съществуването на индивида. Прекъсването на изолацията позволява на речта да циркулира и да се предприемат действия, то е необходимо в трудната и болезнена ситуация на траур за „скритите деца“.

БИБЛИОГРАФИЯ BIBLIOGRAPHY

1. **Amir, M., Lev-Wiesel, R. 2003:** Amir, M., Lev-Wiesel, R. Time does not heal all wounds: quality of life and psychosocial distress of people who survived the holocaust as children 55 years later. *Journal of Traumatic Stress*, 16, 295–299.
2. **Benz, W. 2004:** Benz, W. Emigration as rescue and trauma: the historical context of the Kindertransport. *Shofar*, 33, 2–7.
3. **Bochurberg, C. 1997:** Bochurberg, C. Entretien avec Serge Klarsfeld. Paris: Stock.
4. **Dasberg, H. 2001:** Dasberg, H. Adult child survivor syndrome. One deprived childhoods of aging survivors of the Holocaust. *The Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 38, 27–35.
5. **Dwork, D. 1991:** Dwork, D. Children with a star. New Haven: Yale University Press.
6. **Enriquez, M. 1988:** Enriquez, M. L’enveloppe de mémoire et ses trous. *Topique*, 42, 185–205 (Paris : Dunod).
7. **Feldman, M. 2009:** Feldman, M. Entre trauma et protection : quel devenir pour les enfants juifs cachés en France (1940–1944) ? Toulouse: Érès.

8. **Fresco, N. 1981:** Fresco, N. La diaspora des cendres. *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, 24, 205–20.
9. **Golse, B., Missonnier, S. 2008:** Golse, B., Missonnier, S. Récit, attachement et psychanalyse. Toulouse: Érès.
10. **Keilson, H. 1992:** Keilson, H. Sequential traumatization. Descriptive-clinical and quantify-statistic follow up investigation for the fate of the Jewish war orphans in the Netherlands. Jerusalem: Magnes Press, The Hebrew University.
11. **Kestenber, J. 1993:** Kestenber, J. Face aux disparitions et à la survie. *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, 13, 199–225.
12. **Klarsfeld, S. 1978:** Klarsfeld, S. Le Mémorial de la déportation des Juifs de France. Paris: FFDJF.
13. **Klüger, R. 1997:** Klüger, R. Refus de témoigner. Paris: Viviane Hamy.
14. **Krell, R. 1985:** Krell, R. Child survivors of the holocaust 40 years later. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24, 378–80.
15. **Landau, M. 2006:** Landau, M. Survivre. Figures de la Psychanalyse, 13, 221–30. L'INFORMATION PSYCHIATRIQUE VOL. 89, 2013: N 7-SEPTEMBRE 2013 531. Document téléchargé depuis www.cairn.info. 90.154.173.239 – 12/12/ 2019 09:53 – © John Libbey Eurotext Document téléchargé depuis www.cairn.info – 90.154.173.239 – 12/12/2019 09:53 – © John Libbey Eurotext Journal Identification = IPE Article Identification = 1092 Date: August 23, 2013 Time: 2:20 pm Y. Mouchenik, et al.
16. **Lemée, C, Galay, D. 2003:** Lemée, C, Galay, D. L'Après-Shoah: des traumas aux processus de réinscription. *Revue électronique Face à Face*, 5.
17. **Maspéro, F. 2002:** Maspéro, F. Les Abeilles et la guêpe. Paris: Seuil.
18. **Mouchenik, Y. 2006:** Mouchenik, Y. Ce n'est qu'un nom sur une liste, mais c'est mon cimetière. Deuil, traumas et transmission soixante plus tard chez les enfants juifs cachés en France pendant l'Occupation. Grenoble: La Pensée Sauvage.
19. **Sternberg, M, Rosenbloom, M. 2000:** Sternberg, M, Rosenbloom, M. Lost children. Lessons from the holocaust: implication for adult adjustment. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 17, 5–17.
20. **Vegh, C. 1979:** Vegh, C. Je ne lui ai pas dit au revoir. Des enfants de déportés parlent. Paris: Folio.
21. **Wilgowicz, P. 1991:** Wilgowicz, P. Le Vampirisme, de la Dame Blanche au Golem. *Essai sur la pulsion de mort et l'irreprésentable*. Meysieu: Cesura.
22. **Wardi, C., Wilgowicz, P. 2002:** Wardi, C., Wilgowicz, P. éd. Vivre et écrire la mémoire de la Shoah, littérature et psychanalyse. *Actes du Colloque de Cerisy*. Paris: Nadir.
23. **Winnicott, D. W. 2000:** Winnicott, D. W. La crainte de l'effondrement. In: *La crainte de l'effondrement et autres situations cliniques*. Paris: Gallimard, p. 205–16.